

УДК 372.461

**МОНИТОРИНГ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ
ОСВІТИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ В ДНЗ**

Горбунова Н.В.

*Республіканський вищий навчальний заклад
«Кримський гуманітарний університет»*

**МОНИТОРИНГ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ В ДНЗ**

Горбунова Н.В.

У статті визначено напрями моніторингу щодо організації словникової роботи в дошкільному навчальному закладі: ступінь обізнаності вихователів щодо закономірностей лексичного розвитку дошкільників і володіння методикою словникової роботи; розмаїття засобів словникової роботи; вивчення дидактико-методичного забезпечення; визначення рівня мовленнєвої культури вихователів; аналіз планів навчально-виховної роботи вихователів старших груп дошкільних навчальних закладів.

Ключові слова: моніторинг, готовність, словникова робота, лексичний розвиток дошкільників, мовленнєва культура вихователя.

**МОНИТОРИНГ ГОТОВНОСТІ СПЕЦІАЛІСТОВ ДОШКОЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ К ОРГАНИЗАЦИИ СЛОВАРНОЙ РАБОТЫ В ДУЗ**

Горбунова Н.В.

В статье определены направления мониторинга организации словарной работы в дошкольном учебном заведении: степень знания воспитателями закономерностей лексического развития дошкольников и владения методикой словарной работы; разнообразия средств словарной работы; изучения дидактико-методического обеспечения; определение уровня речевой культуры воспитателей; анализ планов учебно-воспитательной работы воспитателей старших групп дошкольных учебных заведений.

Ключевые слова: мониторинг, готовность, словарная работа, лексическое развитие дошкольников, речевая культура воспитателя.

MONITORING OF READINESS OF SPECIALISTS OF PRESCHOOL EDUCATION TO ORGANIZATION OF DICTIONARY WORK IN CHILD EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Gorbunova N.V.

The article identifies the aspects of monitoring the organization of the work on vocabulary in a preschool institution: knowledge of the principles of lexical development of preschool children, knowledge of techniques of organization the work on vocabulary; diversity of means of vocabulary work, the study of didactic and methodological support; determination the level of speech culture of educators, analysis of plans of the educational activities of senior groups teachers in preschool institutions.

Keywords: monitoring, availability, dictionary work, lexical development of preschoolers, speech teacher culture.

Постановка проблеми, аналіз актуальних досліджень.

Актуальність проблеми зумовлена активним, усеохоплюючим упровадженням рідної мови в контексті розвитку української державності і визначається стратегічним завданням – виховання **мовної особистості** з властивими їй національно-культурними та світоглядними пріоритетами.

Аналіз результатів сучасних досліджень засвідчує, що переважна більшість наукових розвідок присвячена проблемі розвитку словника дітей різних вікових груп (Л. Колунова, Ю. Руденко, О. Саприкіна, Г. Смага, Є. Струніна, Є. Тихеева та ін.) [1; 2; 3; 4; 5; 6]. На жаль такий важливий аспект, як підготовка майбутніх фахівців до організації словникової роботи залишається поза увагою фахівців, що й актуалізує означену проблему.

Мета статті: визначити стан готовності фахівців дошкільної освіти до організації словникової роботи в ДНЗ.

Виклад основного матеріалу. Моніторинг здійснювався за такими напрямками: анкетування вихователів і педагогів-методистів дошкільних

навчальних закладів; анкетування методистів та інспекторів районних, міських, обласних відділів освіти; аналіз планів навчально-виховної роботи дошкільних навчальних закладів; аналіз варіативних програм для дошкільних навчальних закладів; аналіз відвіданих занять із метою виявлення характеру словникової роботи з дітьми. У ході дослідження розроблено анкети відповідно до кожної категорії дошкільних працівників.

Проаналізуємо одержані результати анкетування вихователів дошкільних навчальних закладів, у якому брало участь 238 педагогів. Вихователям дошкільних навчальних закладів запропоновано відповісти на вісім запитань анкети, спрямованих на виявлення обізнаності з сучасними технологіями словникової роботи з дошкільниками, ефективними методами та прийомами словникової роботи, частотою її планування, оцінювання рівня розвитку словника, труднощі, що виникають у процесі організації та проведення лексичної роботи. На перше запитання анкети «З якими сучасними технологіями словникової роботи з дошкільниками Ви знайомі?», 13 % респондентів змогли назвати деякі сучасні технології – із них мультимедійні, комп'ютерні, інформаційні й інтерактивні; 58 % вихователів дошкільних навчальних закладів відповіли, що їм відомо про сучасні технології, але детально не ознайомлювалися з ними та не впроваджували їх у практику; 29 % опитаних зауважили, що застосовують традиційні методики словникової роботи. На запитання «Визначте ефективні методи та прийоми словникової роботи в старшому дошкільному віці» одержано такі відповіді: 25 % вихователів ефективними методами визначили використання дидактичних ігор, 27 % респондентів додали також застосування наочності в словниковій роботі. Лише 15 % педагогів назвали серед методів застосування творчих мовленнєвих завдань на основі літературних текстів і дій із предметами. 7 % працівників дошкільних навчальних закладів перелічили різні знайомі їм методи, зокрема ТРВЗ, метод фокальних об'єктів, синектики, «системного оператора». 26 % респондентів не вдалися до конкретики, описували ситуації заняття з називанням методів і прийомів роботи з картиною, текстом, мовленнєвого супроводу дослідної діяльності. На третє запитання майже всі вихователі дошкільних навчальних закладів

вказали, що вони на кожному занятті планують лексичну роботу. Водночас 38 % вихователів переплутали форми словникової роботи зі способами організації дітей, способами виконання завдань. Щодо наступного запитання 12 % вихователів відзначили, що рівень розвитку словника підвищується в старшому дошкільному віці, що пов'язано, на їхню думку, зі стабілізацією психічного розвитку; 44 % респондентів упевнені, що рівень розвитку словника в їх групах відповідає віку дитини та вимогам програми; 44 % опитаних відповіли, що не діагностували та не приділяли уваги аналізу стану розвитку словника дошкільників. У відповідях на наступне запитання всі респонденти змогли обрати дитину зі своєї групи, в якій, на їхню думку, багатий словниковий запас, також змогли пояснити, чому вони так вважають. Окремі вихователі (34 %) визнають важливість навколишнього середовища, 48 % вважали, що це природні задатки, 18 % пояснили, що рівень розвитку словника високий завдяки їхній власній роботі.

На запитання «Які труднощі Ви відчуваєте при організації словникової роботи з дітьми? Чи потрібна Вам допомога? Яка саме?» 15 % вихователів відповіли, що взагалі не відчувають труднощів при організації словникової роботи; 37 % респондентів відзначили бідний словник, низький рівень мовленнєвої активності на заняттях; 11 % опитаних відзначили необхідність наявності штатного фахівця логопеда в кожному дошкільному навчальному закладі, тому що на сьогодні великий відсоток дітей із вадами мовлення; 6 % вихователів дошкільних навчальних закладів відзначили, що потрібно проводити більше відкритих занять, конкурсів між вихователями та конференцій, які б висвітлювали актуальні питання розвитку словника дітей різного дошкільного віку; 31 % педагогів-вихователів відзначили, що проблеми в організації словникової роботи пов'язані з фізіологічними та психологічними особливостями сьогоdnішнього покоління дітей, їхньою гіперактивністю. Словникову роботу вихователі проводять переважно у формі лексичних ігор, запитань-відповідей, лексико-граматичних вправ. Отже, аналізуючи відповіді вихователів, відзначимо, що більшість із них розуміють необхідність підсилення уваги до організації словникової роботи з дітьми. Певні проблеми виникають не тільки у зв'язку з низьким рівнем мовленнєвого розвитку старших дошкільників, але й

із необізнаністю вихователів із сучасними методиками та технологіями розвитку словника дітей дошкільного віку.

Тільки 24 % респондентів відзначили, що проводять бесіди та зустрічі з батьками з метою співпраці; 76 % вихователів відповіли, що самостійно проводять роботу, спрямовану на розвиток і збагачення словника. Отже, аналізуючи відповіді, відзначимо, що в дошкільних навчальних закладах майже не проводиться робота з батьками, сім'єю, при тому, що вихователі визнають вплив батьків на розвиток словника дитини. Діти будують власне мовлення відповідно до тієї мови, яку чують навколо. Оцінюючи мовленнєву культуру батьків, вихователі відзначили, що іноді батьки, частіш за все будучи освіченими, культурними, розвиненими, зводять час спілкування зі своїм дітьми до мінімуму. На думку В. Мухіної, наслідуючи батькам і близьким людям (ідентифікуючись із ними), дитина несвідомо переймає стиль спілкування [439].

На останнє запитання «Яким чином Ви визначаєте обсяг словника, що повинна засвоїти дитина в процесі словникової роботи?» 66 % респондентів зазначили, що користуються словниками-мінімумами, але складають їх, виходячи з власної інтуїції, і на їх підставі перевіряють обсяг лексики за віковим і тематичним критеріями. Водночас 25 % педагогів – тематичні словники не використовують, а покладаються на власний досвід роботи. 9 % опитаних вагаються дати відповідь. Як свідчать результати анкетування, педагоги майже не ознайомлені з сучасними технологіями розвитку словника дітей дошкільного віку; відчують суттєві труднощі щодо усвідомлення сутності поняття «технологізація навчально-виховного процесу»; плутають поняття «система роботи», «методика», «технологія», «модель», «метод», «прийом», «форма навчання». Обізнаними з технологіями словникової роботи виявилися лише вихователі-учасники експериментальних майданчиків, а також вихователі, які нещодавно закінчили вищі навчальні заклади або навчаються без відриву від виробництва.

Отже, результати анкетування засвідчили наряду з достатнім рівнем практичної підготовки вихователів (застосування широкого спектру традиційних методів, прийомів дидактичних ігор і вправ) низький рівень власної теоретичної підготовки (відсутність чіткого уявлення

про зміст лексичної роботи, вміння визначати рівні розвитку словника старших дошкільників). Виявлено труднощі організації словникової роботи, що відчують вихователі дошкільних навчальних закладів, а саме: недостатнє володіння сучасними технологіями лексичної роботи в межах сфер життєдіяльності дитини; змішування понять «система роботи», «методика», «технологія», «модель», «метод», «прийом»; невміння добирати ефективні методи та прийоми словникової роботи; недостатнє опанування методикою словникової роботи.

Також проаналізовано 246 планів навчально-виховної роботи дошкільних навчальних закладів м. Краматорська Донецької області, м. Ялти, смт. Симеїз, м. Дніпропетровська, м. Умані) і 75 планів окремих вихователів. Аналіз планів засвідчив, що всі вихователі працюють за базовою програмою «Я у Світі». В кожному тематичному блоці планують завдання за лініями розвитку. Наприклад, із теми «Я та мої друзі» (сфера діяльності «Я сам») педагоги планують словникову роботу з активізації висловів звертань, прохання, вдячності, пояснення, вибачення; з теми «Іграшки» (сфера життєдіяльності «Культура») передбачається лексична робота, спрямована на диференціацію слів-звертань за змістом і формою; з теми «Праця дорослих у дитячому садку» (сфера життєдіяльності «Люди») – збагачення активного словника вихованців назвами трудових дій і предметів побуту за відповідною темою, закріплення в словнику старших дошкільників назв приміщення дошкільного навчального закладу, меблів і предметів побуту.

Як видно, на кожен день сплановано теми за сферами діяльності, форми роботи пов'язані з лініями розвитку. Відзначимо, що розвитку мовлення та зокрема, словниковій роботі приділяється увага кожного дня, водночас аналіз засвідчив однотипність форм і видів роботи, як-от: вивчення закличок, читання віршів, мовленнєві ігри та збагачення словникового запасу дітей за темою дня. Спеціальні тематичні заняття зі збагачення словника дітей майже не плануються. Так 67 % вихователів планують словникову роботу на комплексних заняттях із розвитку мовлення. 37 % педагогів завдання щодо розвитку словника планують на заняттях із ознайомлення з довідками. 15 % вихователів ДНЗ заняття з розвитку мовлення планують за посібником Сухар В.Л., це конспекти

комплексних занять, за допомогою яких педагоги реалізують освітні завдання мовленнєвого розвитку за чотирма сферами життєдіяльності: «Природа», «Культура», «Люди», «Я сам»; майже на всіх заняттях автор пропонує дидактичні ігри, скоромовки, чистомовки, загадки на розвиток, активізацію, закріплення, збагачення словникового запасу дитини.

У табл. 1 подано аналіз планів словникової роботи зі старшими дошкільниками на заняттях із розвитку мовлення. Як видно з таблиці, робота з розвитку словника дошкільників планується на комплексних, інтегрованих заняттях із пріоритетом інтелектуально-мовленнєвої діяльності та в іграх мовленнєвого змісту.

У табл. 2 аналіз планування словникової роботи з дітьми старшого дошкільного віку на різних видах занять (ознайомлення з довкіллям, формування елементарних математичних уявлень, художній світ). Майже на всіх заняттях фрагментарно проводиться лексична робота, спрямована на збагачення, уточнення й активізацію словника. На кожному з видів занять вживається «специфічна» лексика, зумовлена тим чи тим видом заняття. Аналіз планів навчально-виховної роботи переконливо свідчить про те, що збагачення словника дітей старшого дошкільного віку посідає належне місце в планах навчально-виховної роботи та календарних планах вихователів. Здебільшого словникова робота планується як частина мовленнєвого заняття. Епізодично робота з розвитку словника дітей проводиться на заняттях із ознайомлення з художньою літературою, під час яких словник збагачується образними виразами з літературних творів. Окремі вихователі фрагментарно планують лексичну роботу на заняттях із формування елементарних математичних уявлень та образотворчого мистецтва, під час яких словник збагачується відповідною до профілю занять термінологією. Систематично планується індивідуальна мовленнєва робота з дітьми, натомість тільки подекуди вона спрямована на розвиток словника. Щодо поєднання словникової роботи й ігрової діяльності, то можна зазначити таке: задля розвитку словника дошкільників, про що свідчить табл. 1, вихователі планують дидактичні ігри (словесні та настільно-друковані).

Таблиця 1

Витяги з календарного планування з розвитку словника дітей на заняттях з розвитку мовлення та у складі інтегрованих занять

Плани навчально-виховної роботи груп	Словникова робота				Ігри мовленнєвого змісту
	Комплексні, інтегровані заняття з пріоритетом інтелектуально-мовленнєвої діяльності	Мовленнєві заняття	Тематика ігор		
Кількість планів – 57	1302	Проналізовано за навчальний рік 430			
ДНЗ № 3 м. Дніпропетровськ	Навчання грамоти та розвиток мовлення; ознайомлення з довкіллям (Африка); малювання	завдання	назва	завдання	Тематика ігор
		Поповнювати словник уявляльними словами	Елементи змісту заняття: а) пояснення прислів'я «Хто лиха не бачив, той щастя не знає»; складання історії з прислів'ям; б) фонетична гімнастика «Язичок на прогулянці» в) лексична вправа «Причепимо наш вагончик до потягу»	Учити вживати слова рзногого типутворення	«Новосели», «Що за предмет?» «Вгадай іграшку», «Хто більше побачить і знайде назву», «Сорока», «Незвичайна пісня», «Луна», «Повітря», «Буратіно-мандрівник», «Листоноша приніс листівку»
ДНЗ № 13 м. Ялта	Заняття з ознайомлення з природою та розвитку мовлення. Підсумкове заняття з формування елементарних математичних уявлень і розвитку мовлення. Математичне лото. Інтегроване заняття – рідна природа та конструювання з паперу «Бджоли»	Ознайомити дітей із фразами: «Словникова майстерня», «У світі казок» Переказ розповіді Н. Калініна «Про сніговий колобок»		Згадувати словник приказками, прислів'ям	«Жива картинка», «Назви якомога більше предметів», «Різнокольорова скринька», «Скажи, який?», «Чарівний кубик», «Назви три слова»
ДНЗ № 38 м. Ялта	Комплексне заняття «Цікава подорож» (математика, музика, розвиток мовлення). Інтегроване заняття «Країна висхідного сонця»	Учити добирати слова протилежного значення.	«Розмовляємо по телефону», «Прекрасна країна слів»	Згадувати словник і фрази	«Лічити весело», «Дні тижня», «Садівник і квіти», «Хто більше дій назве», «Козенята та вовки», «Розбудити kota»

Таблиця 2

Аналіз змісту та методів словникової роботи на заняттях з інших розділів програми

Вид занять	Завдання словникової роботи					
	завдання	збагачення	завдання	уточнення	завдання	
Ознайомлення з довідками	Збагачувати словник дітей новими словами	словник одяг, взуття, меблі, іграшки, забруднення, зберетти, атмосфера, водойми, космос, сміття, забороняти	Уточнювати зміст фраз і слів, що вживаються в переносному значенні	словник стілець – крісло – лава – трон; виник – швабра – мітла – дерака; робота кипити, вода кипить, чорний дим, чорний хліб; крило літака, крило птаха	завдання Активізація образних виразів із художніх творів	активізація словник
Формування елементарних математичних уявлень	Збагачувати словник словами, що означають орієнтування в просторі відносно себе й інших об'єктів	над, під, біля, серед, в, коло, коло себе, довкола, праворуч, ліворуч	Уточнити зміст багатозначних слів	місяць – час, Місяць – планета, кинути погляд, кинути кубик	Активізувати знання про числа та цифри першого десятик	Активізувати словник словами: двос, трос, нуль, п'ятий, шостий, сьомий
Художній світ	Вчити добирати слова-синоніми.	зима, сніжинка, вінок, рушник, вишиванка, Гончарство, мороз, дощ, осінь, холод, заметіль, жбач глечик, кухоль, куманець, паркан, плетінь, оторожа	Стимулювати до вживання абстрактних, узагальнюючих понять.	Коліадник, містецтво, кав'ярня, орнамент, душа, повітря, захопливий, емоції, настрої, турботливість, чуйність, пклування, доброзичливість	Активізувати вживання слів, що означають назву якостей	Активізувати словник словами: золоті шати дерев, похмурий осінній день, стелиться зелен-трава, твердий, м'який, легкий, теплий, холодний
Природа	Вчити добирати слова, протилежні за значенням	лелека, верба, барвінок, сім'я, родина, сніг, дме, сонце, колір, відтінок, отвір, біль, істота, стебло, стовбур	Уточнювати значення фразеологічних виразів	падає сніг, падає м'яч біжить струмок, біжить ріка, будь здорова, як вода, а багата, як земля; комар носа не підтопить	Активізувати вживання слів із протилежним значенням – антонімів	Активізувати словник словами: криниця, зозуля, волоспад, жеребець, паморозь, краси́ві, гарні, чудові, барвисті, склавати, склигати, повзти, плазувати, волошко́ві, запашні

Отже, вивчаючи стан проблеми шляхом аналізу календарних планів навчально-виховної роботи в дошкільних навчальних закладах, переконалися, що незважаючи на те, що словник пронизує все життя дитини, цілеспрямовано лексична робота проводиться переважно на мовленнєвих заняттях. Фрагментарно лексична робота проводиться на заняттях із художньої літератури. Зокрема під час цих занять словник дітей збагачується образними висловами з літературних творів. Водночас словникова робота під час таких занять проводиться на рівні розуміння дітьми значення слів. На заняттях із математики, ознайомлення з природою вихователі переважно вживають специфічні слова-терміни, намагаються, щоб діти зрозуміли їх суть. Систематично планується індивідуальна лексична робота з дітьми.

Аналіз навчально-виховних планів дошкільних навчальних закладів і календарних планів роботи вихователів дає підстави стверджувати, що педагоги не приділяють належної уваги збагаченню словника дітей старшого дошкільного віку.

У ході дослідження також проведено анкетування методистів. Їм пропонували відповісти на запитання анкети щодо стану організації словникової роботи в дошкільному навчальному закладі, визначення ефективних методів і прийомів словникової роботи, форм роботи з педагогічними кадрами щодо організації словникової роботи в дошкільному навчальному закладі, контроль за організацією словникової роботи, методичну допомогу, форми підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, взаємодію з сім'ями вихованців щодо розвитку словника дітей. Серед ефективних методів словникової роботи 45 % респондентів відзначено дидактичні ігри; 23 % методистів вважають ефективним для розвитку словника дошкільників метод морфологічного аналізу, 19 % опитаних віддають перевагу системі методів ТРВЗ. Лише 15 % методистів чітко визначають методи та прийоми розвитку словника дошкільників. Типові такі відповіді: показ із називанням, багаторазове повторення нового слова або фрази; пояснення призначення предметів; використання дорослими нового слова у поєднанні з різними знайомими дітям словами. На наступне запитання («Які форми роботи з вихователями Ви проводите?») 53 % респондентів назвали такі форми роботи: проблемні семінари з елементами методичного

тренінгу (3 %); семінари-практикуми у формі «круглого столу» (5 %); зустрічі з обміну досвідом і проведення «майстер класів» (17 %); самоосвіта вихователів (18 %). Водночас наші спостереження довели, що більш ефективною формою є зустрічі з обміну досвідом і проведенням відкритих занять. 37 % зазначили такі форми, як педагогічна нарада й індивідуальні консультації, що, на нашу думку, є не досить ефективним. На запитання («Чи часто Ви порушуєте на педагогічних нарадах питання проблеми словникової роботи з дошкільниками?») методисти (100 %) дали негативну відповідь, пояснюючи це великою кількістю нагальних проблем, що потребують обговорення. У відповідях на запитання («Яким чином Ви здійснюєте контроль за здійсненням словникової роботи вихователями у Вашому навчальному закладі та надасте відповідну методичну допомогу?»), респонденти відзначили, що 73 % методистів «відвідують заняття вихователів і перевіряють плани навчально-виховної роботи. 11 % респондентів планують звіти вихователів на педагогічних нарадах; 16 % опитаних разом із іншими вихователями дошкільних навчальних закладів відвідують відкриті заняття та проводять колективне обговорення результатів». На останнє запитання щодо виявлення взаємодії дошкільного навчального закладу та сім'ї вихованців щодо розвитку словника дітей респонденти відповіли так: 8 % з них назвали «індивідуальні та групові консультації з батьками щодо розвитку словника старших дошкільників»; 5 % – відзначили «наявність гуртків для батьків».

Отже, моніторинг засвідчує наявність суперечності між потенційними можливостями організації та проведення лексичної роботи в дошкільному навчальному закладі, підтвердженими програмними документами, та недостатнім рівнем готовності майбутніх вихователів і фахівців дошкільної ланки освіти до означеного виду діяльності зі старшими дошкільниками, що підтверджує необхідність розробки спеціальної методики.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Насьогодні нагальною є проблема підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів до організації словникової роботи в дошкільному навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колунова Л.А. Речевое развитие ребенка в детском саду: новые подходы / Т.П. Колодяжная, Л.А. Колунова. – Ростов-на-Дону: ТЦ «Учитель», 2002. – 21 с.
2. Руденко Ю.А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика виховання» / Ю.А. Руденко. – Одеса, 2003. – 21 с.
3. Саприкіна О. Розумні рученята / О. Саприкіна // Дошкільне виховання. – 2004. – № 11. – С. 16-17.
4. Смага А.А. Преимущество лексической работы в старшей группе детского сада и в 1 классе: (на примере природовед. словаря) / А.А. Смага, О.В. Терехова. – М., 1994. – С. 25-28.
5. Струнина Е.М. Работа над смысловой стороной слова в процессе развития речи старших дошкольников в детском саду: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Е.М. Струнина. – М., 1984. – 23 с.
6. Тихеева Е.И. Основные положения методики развития речи детей / Е.И. Тихеева ; под ред. М.Н. Колмаковой, В.И. Логиновой // История советской дошкольной педагогики: хрестоматия [учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов по спец. «Дошк. педагогика и психология»]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1988. – С. 197-202.